
Tiivistelmä vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean yleiskommentista nro 5 (2017)

*Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista
19 artikla: Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä*

Mitä on eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä?

Sisällysluettelo

19 ARTIKLA: ELÄMINEN ITSENÄISESTI JA OSALLISUUS YHTEISÖSSÄ	3
1. ITSENÄISTÄ ELÄMISTÄ JA OSALLISUUTTA YHTEISÖSSÄ KOSKEVAN OIKEUDEN LÄHTÖKOHDAT	3
2. 19 ARTIKLAN SOVELTAMISTA OHJAAVAT KESKEISET MÄÄRITELMÄT	4
<i>Eläminen itsenäisesti</i>	4
<i>Osallisuus yhteisössä</i>	4
<i>Itsenäiset asumisjärjestelyt</i>	4
<i>Henkilökohtainen apu</i>	5
3. MIKÄ ON 19 ARTIKLAN KESKEINEN SISÄLTÖ?	5
4. MITKÄ OVAT OIKEUDEN TOTEUTTAMISEN YDINKOHDAT?	7
5. MITÄ SOPIMUSVALTIOIDEN PITÄÄ TEHDÄ?	7
<i>Kunnioittamisvelvollisuus</i>	8
<i>Turvaamisvelvollisuus</i>	9
<i>Toteuttamisvelvollisuus</i>	9
6. OIKEUDEN SUHDE MUIHIN ARTIKLOIHIN	10
7. TÄYTÄNTÖÖNPANO PÄHKINÄNKUORESSA	13

19 Artikla: Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä

1. Itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden lähtökohdat

YK:n vammaissopimuksen¹ 19 artikla on laaja-alainen ja koko sopimusta läpileikkaava artikla. Tämä tarkoittaa, että oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä liittyy moniin muihin oikeuksiin, jotka on turvattu vammaissopimuksessa. Siksi 19 artikla on ehdottoman olennainen koko sopimuksen täysimääräisen toimeenpanon kannalta.

Muun muassa seuraavat vammaissopimuksen periaatteet luovat pohjan henkilön itsenäiselle elämiselle ja osallisuudelle yhteisössä:

- henkilön synnynnäisen arvon, yksilöllisen autonomian ja riippumattomuuden kunnioittaminen (3 a artikla) sekä
- henkilön täysimääräinen ja tehokas osallistuminen sekä osallisuus yhteiskuntaan (3 c artikla).

Myös monet muut vammaissopimuksen vahvistamat periaatteet ovat ehdottoman tärkeitä 19 artiklan toimeenpanon kannalta. Nämä periaatteet on otettava huomioon aina, kun 19 artiklaa tulkitaan ja sovelletaan.

Vammaissopimuksen 19 artikla kuvastaa eri ihmisoikeuksien keskinäistä suhdetta ja riippuvuutta toisistaan sekä niiden jakamattomuutta: oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä ei voi toteutua, jos henkilön taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet sekä poliittiset ja kansalaisoikeudet eivät toteudu.

Yhdenvertaisuus lain edessä (vammaissopimuksen 12 artikla) on erityisen tärkeä oikeus 19 artiklan toteutumisen kannalta. Yhdenvertaisuus lain edessä takaa, että vammaiset henkilöt:

- voivat yhdenvertaisesti muiden kanssa tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä valitsemalla, missä, kenen kanssa ja miten he haluavat elää ja
- saavat päätöksentekoon tarvittavaa tukea.

Itsenäinen eläminen ja osallisuus yhteisössä ei toteudu silloin, jos vammaisten henkilöiden tulee noudattaa tiettyä ennalta määrättyä elämäntapaa. Nuoria vammaisia henkilöitä ei myöskään tule velvoittaa asumaan ikääntyneille henkilöille suunnatuissa ympäristöissä – ja päinvastoin.

YK:n vammaissopimuksen 19 artiklan sanamuoto viittaa nimenomaisesti **kaikkiin vammaisiin henkilöihin**. Vammaisten henkilöiden oikeutta elää itsenäisesti osallisena yhteisössä ei voida

¹ Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista SopS 27/2016.

kieltää tai rajoittaa vetoamalla siihen, että vammaisen henkilön oikeudellista kelpoisuutta on kokonaan tai osittain rajoitettu taikka että vammaisen henkilö tarvitsee tietyn määrän tukea.

2. 19 artiklan soveltamista ohjaavat keskeiset määritelmät

Eläminen itsenäisesti

Eläminen itsenäisesti tarkoittaa, että vammaisille henkilöille tarjotaan kaikki tarvittavat keinot, jotka mahdollistavat heille:

- valinnanvapauden käyttämisen
- elämän eri osa-alueiden hallitsemisen ja
- kaikkien omaa elämää koskevien päätösten tekemisen.

Itsenäinen eläminen ei kuitenkaan tarkoita asumista yksin tai sitä, että henkilön tulee suoriutua päivittäisistä askareistaan täysin itsenäisesti. Itsenäisyys tarkoittaa sitä, ettei vammaisilta henkilöiltä evätä mahdollisuutta valita ja käyttää määräysvaltaa asioissa, jotka koskevat hänen henkilökohtaista elämäntapaansa ja päivittäistä toimintaansa.

Osallisuus yhteisössä

Osallisuus yhteisössä liittyy yleissopimuksessa vahvistettuun periaatteeseen vammaisten henkilöiden täysimääräisestä ja tehokkaasta osallistumisesta ja osallisuudesta yhteiskuntaan.

Osallisuus yhteisössä tarkoittaa muun muassa:

- täysipainoista sosiaalista elämää,
- koko väestölle suunnattujen palvelujen saatavuutta ja
- vammaisille henkilöille suunnattujen erityispalveluiden saatavuutta.

Vammaisten henkilöiden oikeus osallisuuteen yhteisössä pitää lisäksi sisällään pääsyn osalliseksi poliittisen ja kulttuurielämän tapahtumiin.

Itsenäiset asumisjärjestelyt

Itsenäiset asumisjärjestelyt merkitsevät ennen kaikkea sitä, että henkilöä ei veloiteta elämään tietynlaista elämää ja käyttämään tiettyjä asumisjärjestelyitä.

Minkäänlaiset laitospaikat eivät ole itsenäisiä asumisjärjestelyjä. Laitospaikoita voi liittyä sekä suurikokoisiin laitoksiin että pienempiin ryhmäkoteihin. Asumisjärjestelyjen laitospaikoita ovat esimerkiksi seuraavat asiat:

- avustajat on pakko jakaa muiden henkilöiden kanssa
- henkilöltä puuttuu valinnanmahdollisuus sen suhteen, kenen kanssa hän asuu
- asumispalvelujen rutiinit eivät jousa henkilön tahdon ja mieltymysten mukaan.

Henkilökohtainen apu

Henkilökohtainen apu on vammaisen henkilön valintoja toteuttavaa toisen ihmisen antamaa apua, joka on tärkeä työkalu itsenäisessä elämisessä. Vammaisen henkilö on henkilökohtaista apua koskevan päätöksenteon ytimessä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sen päättämistä, keneltä, miten, milloin ja missä apua otetaan vastaan. Määräysvallan käyttäminen henkilökohtaisessa avussa voi toteutua tuetun päätöksenteon avulla.

Kaikkien tukipalvelujen järjestämisessä on otettava huomioon myös ne henkilöt, joilla on kommunikaatiossaan vaativia erityistarpeita. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sellaisia henkilöitä, jotka kommunikoivat kasvojen ilmeiden, kehon asentojen ja ääntelyn välityksellä. Heille tulee tarjota sopivaa tukea, jonka avulla he voivat muodostaa ja välittää ohjeitaan, päätöksiään, valintojaan sekä mieltymyksiään eteenpäin ja saada ne siten tunnustetuiksi ja kunnioitetuiksi.

3. Mikä on 19 artiklan keskeinen sisältö?

YK:n vammaissopimuksen mukaan jokaisella vammaisella henkilöllä on oikeus tehdä asumista koskevia valintoja ja päättää esimerkiksi seuraavista asioista:

- Miten asun?
- Missä asun?
- Kenen kanssa asun?

Nämä asiat ovat itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden ydintä. Lapsille kyseisen oikeuden ydinsisältöä on oikeus kasvaa perheessä. Lisäksi jokaisella vammaisella henkilöllä pitää olla mahdollisuus tehdä valintoja ja päättää esimerkiksi päivittäisistä aikatauluistaan, rutiineistaan sekä omasta tavastaan ja tyylistään elää.

Vammaiset henkilöt eivät usein voi käyttää valinnanmahdollisuuttaan. Yksi syy tähän on se, ettei vaihtoehtoja ole tarjolla: perheen tuki saattaa olla ainoa tarjolla oleva vaihtoehto, asunnot eivät ole esteettömiä, tai yhteisö tarjoaa tukea vain tietyissä asumismuodoissa, kuten ryhmäkodeissa tai laitoksissa. Tällaiset tekijät estävät 19 artiklan toteutumista.

Jotta vammaisen henkilö voi tehdä itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevia päätöksiä ja valintoja, yhteiskunnan pitää tunnustaa hänet oikeudellisena toimijana. YK:n vammaissopimuksen 12 artiklan mukaan vammaiset henkilöt ovat oikeudellisesti kelpoisia yhdenvertaisesti muiden ihmisten kanssa kaikilla elämänoilla.

Oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä tarkoittaa myös sitä, että vammaisilla henkilöillä on oikeus yksilöllisiin tukipalveluihin. Oikeus yksilöllisiin tukipalveluihin tarkoittaa ensinnäkin sitä, että vammaisilla henkilöillä on oikeus valita palvelut ja niiden tarjoajat omien,

yksilöllisten tarpeidensa ja mieltymystensä mukaisesti. Lisäksi yksilöllisen tuen pitää olla joustavaa, eli sitä pitää voida muuttaa palvelun käyttäjän tarpeisiin sopivaksi.

Yksilöllisiä tukipalveluja ovat esimerkiksi asumispalvelut ja henkilökohtainen apu. Yksilölliset palvelut eivät 19 artiklan yhteydessä tarkoita vain kotiin annettavia palveluita, vaan niitä on voitava saada esimerkiksi seuraavilla elämän osa-alueilla:

- työssä
- koulutuksessa
- poliittisessa ja kulttuurisessa osallistumisessa
- vanhemmuudessa
- yhteydenpidossa perheen ja muiden ihmisten kanssa
- vapaa-ajan vietossa
- matkailussa ja muussa virkistymisessä.

Kaikki tukipalvelut pitää suunnitella niin, että ne tukevat itsenäistä elämistä osallisena yhteisössä ja estävät vammaisten henkilöiden erottelua muista ihmisistä. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että laitospalvelut eivät ole sallittuja. Palveluiden laitosmaisuus voi ilmetä esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

- vammaisen henkilön on pakko jakaa avustaja toisen henkilön kanssa, tai hän ei saa päättää, keneltä hän ottaa apua vastaan
- samassa paikassa oleville henkilöille tarjotaan täysin samanlaisia arjen toimintoja.

Tukipalveluiden tulee olla kaikkien vammaisten henkilöiden saavutettavissa riippumatta siitä, asuvatko he kaupunkialueella vai maaseudulla. Palveluiden tulee vastata yleistä laatutasoa, ja niiden järjestämisessä pitää huomioida palvelun käyttäjän sukupuoli, ikä sekä kulttuuritausta.

Edellä on käsitelty vammaisille henkilöille suunnattuja palveluita. Niiden ohella yhteiskunta järjestää monia koko väestölle tarkoitettuja palveluita. Tällaisia ovat esimerkiksi asumiseen ja asuntoihin liittyvät palvelut, kirjastot, sairaalat, koulut ja erilaiset internetin käyttämiseen liittyvät palvelut, kuten sosiaalinen media. Koko väestölle suunnattujen palveluiden on oltava kaikkien vammaisten henkilöiden saatavilla ja saavutettavissa. Koko väestölle suunnatut palvelut on voitava mukauttaa vammaisten henkilöiden tarpeisiin sopiviksi.

Asuntojen saatavuus on yksi tärkeä tekijä itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden toteuttamisessa. Vammaisille henkilöille tarkoitettuja esteettömiä asuntoja tulee olla saatavilla riittävästi kaikilla yhteisön alueilla riippumatta siitä, asuuko vammaisen henkilö yksin vai perheen kanssa. Itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskeva oikeus ei toteudu täysimääräisesti silloin, jos vammaisille henkilöille tarjotaan asuntoja vain erityisesti heille tarkoitetuilta alueilta, asuinrakennuksista tai naapurustoista.

4. Mitkä ovat oikeuden toteuttamisen ydinkohdat?

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on listannut ydinasioita, joista YK:n vammaissopimuksen sopimusvaltioiden, kuten Suomen, pitää huolehtia itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevan oikeuden toteuttamisessa. Näitä ydinasioita ovat:

- vammaisten henkilöiden oikeudellisen kelpoisuuden turvaaminen, jotta vammaiset henkilöt voivat päättää, missä, kenen kanssa, ja miten he asuvat
- syrjimättömyyden varmistaminen asuntojen saatavuudessa siten, että siinä huomioidaan esimerkiksi esteettömyyden vaatimukset ja vammaisten henkilöiden käytettävissä olevat tulot
- konkreettisen toimintasuunnitelman kehittäminen ja tarvittaviin toimiin ryhtyminen vammaisten henkilöiden itsenäisen elämisen ja osallisuuden toteuttamiseksi
- peruspalveluiden saavutettavuutta koskevien lakien kehittäminen ja toimeenpaneminen sekä rankaiseminen tällaisten lakien noudattamatta jättämisestä, jotta vammaiset henkilöt olisivat yhteiskunnassa yhdenvertaisessa asemassa muiden ihmisten kanssa
- konkreettisen toimintasuunnitelman kehittäminen ja tarvittaviin toimiin ryhtyminen vammaisille henkilöille suunnattujen yksilöllisten ja yksilökohtaisten palveluiden sekä muiden palvelumuotojen kehittämiseksi ja toimeenpanemiseksi
- sen varmistaminen, ettei itsenäistä elämistä ja osallisuutta koskevan oikeuden toteutumisen tasoon tehdä heikennyksiä nykytilaan verrattuna, ellei tämä ole oikeutettua ja kansainvälisen oikeuden mukaista
- tiedon kerääminen vammaisten henkilöiden tilanteesta itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä liittyen
- saatavilla olevan rahoituksen käyttäminen sellaisten osallistavien ja saavutettavien palveluiden kehittämiseen, jotka liittyvät itsenäiseen elämiseen.

5. Mitä sopimusvaltioiden pitää tehdä?

Itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskeva oikeus on hyvin laaja-alainen. Se kytkeytyy moniin muihin oikeuksiin, jotka on turvattu vammaissopimuksessa sekä muissa ihmisoikeussopimuksissa. 19 artikla pitää sisällään useita velvoitteita, joista osa on toteutettava välittömästi, ja osa voidaan toteuttaa asteittain.

Välittömästi toteutettavia velvoitteita ovat:

- Henkilön oikeus valita asuinpaikkansa sekä se, missä ja kenen kanssa hän haluaa asua (19 a artikla)

Asteittain toteutettavia velvoitteita ovat:

- Se, että vammaisten henkilöiden saatavissa on valikoima kotiin annettavia palveluja sekä asumis- ja laitospalveluja sekä muita yhteiskunnan tukipalveluja, mukaan lukien

henkilökohtainen apu, jota tarvitaan tukemaan elämistä ja osallisuutta yhteisössä ja estämään eristämistä tai erottelua yhteisöstä (19 b artikla)

- Se, että koko väestölle tarkoitetut yhteisön palvelut ja järjestelyt ovat vammaisten henkilöiden saatavissa yhdenvertaisesti muiden kanssa ja vastaavat heidän tarpeitaan. (19 c artikla).

Asteittaisesta toteuttamisesta seuraa sopimusvaltioille välitön velvollisuus suunnitella ja toimeenpanna konkreettisia suunnitelmia tukipalvelujen kehittämiseen sekä olemassa olevien ja uusien peruspalveluiden toteuttamiseen siten, että ne tukevat vammaisten henkilöiden osallisuutta.

Asteittain toteutettavien velvoitteiden osalta on lisäksi huomioitava, että 19 artiklan sisällön saavuttamisen suhteen ei ole pääsäännön mukaan sallittua tehdä heikennyksiä nykytilaan verrattuna.

Kunnioittamisvelvollisuus

YK:n vammaissopimuksen sopimusvaltioiden tulee ensinnäkin *kunnioittaa* vammaisten henkilöiden oikeutta elää itsenäisesti osallisena yhteisössä. Tämä tarkoittaa ensinnäkin sitä, että sopimusvaltiot eivät rajoita tai poista vammaisilta henkilöiltä mahdollisuutta elää itsenäisesti osallisena yhteisössä. Kunnioittamisvelvollisuus liittyy myös sopimusvaltion lakeihin: sopimusvaltioiden tulisi uudistaa sellaisia lakeja, poliittisia linjauksia ja rakenteita, jotka rajoittavat vammaisten henkilöiden oikeutta valita asuinpaikkansa tai päättää siitä, missä, miten ja kenen kanssa he haluavat asua.

Toiseksi sopimusvaltioiden pitää kumota sellaiset lait, poliittiset linjaukset ja rakenteet, jotka ylläpitävät ja asettavat esteitä vammaisille henkilöille suunnattujen tukipalveluiden saatavuudelle sekä koko väestölle suunnattujen palveluiden ja julkisten tilojen saatavuudelle. Kunnioittamisvelvollisuus edellyttää myös kehittämään erilaisia tuetun päätöksenteon menetelmiä niin, ettei itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevista asioista päätetä vammaisen henkilön puolesta.

Kolmanneksi kunnioittamisvelvollisuus tarkoittaa sitä, että sopimusvaltioiden on vaiheittain lopetettava laitoshoido:

- uusia laitoksia ei saa rakentaa
- vanhoja laitoksia ei tule remontoida sen enempää kuin on välttämättä tarpeen asukkaiden turvallisuuden varmistamiseksi
- laitoksia ei tule laajentaa
- uusia asukkaita ei tule ottaa laitoksiin edellisten lähdettyä
- muitakaan laitosmaisia asumisratkaisuja ei tule toteuttaa.

Turvaamisvelvollisuus

Sopimusvaltioiden on myös *turvattava* vammaisten henkilöiden oikeutta itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä. Turvaamisvelvollisuus edellyttää ensinnäkin sitä, että sopimusvaltiot ryhtyvät toimenpiteisiin estääkseen vammaisten henkilöiden perheenjäseniä ja muita kolmansia osapuolia puuttumasta vammaisten henkilöiden oikeuteen elää itsenäisesti osallisena yhteisössä. Sopimusvaltioiden tulee varmistaa, ettei laitosten ylläpitoon, remontoimiseen tai perustamiseen käytetä julkista tai yksityistä rahaa. Sopimusvaltioiden tulee myös taata, ettei yksityisiä laitoksia perusteta niin, että ne naamioidaan ”yhteisölliseksi asumiseksi”.

Turvaamisvelvollisuus edellyttää sopimusvaltioita varmistamaan, että vammaisten henkilöiden saama tuki perustuu vammaisen henkilöiden yksilöllisiin tarpeisiin, eikä palveluntarjoajien intresseihin. Lisäksi sopimusvaltioiden tulee luoda valvontamekanismeja, joilla suojellaan vammaisia henkilöitä siltä, että heidät piilotetaan kotiin tai eristetään laitoksiin tai että lapsia hylätään näiden vammaisuuden takia. Lisäksi on kehitettävä mekanismeja, joilla tunnistetaan tilanteita, joissa vammaisiin henkilöihin kohdistetaan väkivaltaa.

Turvaamisvelvollisuus kieltää kaikenlaiset syrjivät käytännöt, jotka tarkoittavat yksilöiden tai ihmisryhmien sulkemista tiettyjen palveluiden ulkopuolelle. Sopimusvaltioiden tulisi esimerkiksi varmistaa, että vammaisilta henkilöiltä ei evätä mahdollisuutta vuokrata asuntoa ja etteivät vammaiset henkilöt ole epäedullisessa asemassa asuntomarkkinoilla.

Toteuttamisvelvollisuus

Sopimusvaltioiden pitää myös *toteuttaa* itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevaa oikeutta aktiivisilla toimilla. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean mukaan tämä tarkoittaa esimerkiksi seuraavia asioita:

- Käytännön esteiden poistaminen, joita ovat esimerkiksi asunnot, jotka eivät ole esteettömiä, vammaisten henkilöiden rajoitettu pääsy tukipalveluihin sekä se, että yhteiskunnan palvelut ja julkiset tilat eivät ole esteettömiä. Lisäksi sopimusvaltion tulee toimia aktiivisesti, jotta vammaisiin henkilöihin kohdistuvat ennakkoluulot vähenevät.
- Perheiden auttaminen niin, että perheenjäsenet voivat tukea vammaisia henkilöitä itsenäisessä elämisessä ja osallisuudessa yhteisössä. Lisäksi omaistaan hoitaville henkilöille on tarjottava tukipalveluja, jotta he voivat tukea lastaan tai sukulaistaan itsenäisessä elämisessä. Nämä tukipalvelut pitävät sisällään lyhytaikaista huolenpitoa, lastenhoitopalveluita ja muita vanhemmuutta tukevia palveluita. Omaishoitajien on saatava taloudellista tukea.
- Vammaisten henkilöiden ottaminen mukaan itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevien lakien, toimintalinjojen ja ohjelmien toimeenpanemiseen vammaisjärjestöjen välityksellä.
- Strategian ja konkreettisen toimintasuunnitelman hyväksyminen laitosten purkamiseksi.

- Sen varmistaminen, että esteettömiä ja kohtuullisen hintaisia asuntoja on saatavilla riittävä määrä. Asunnon saamiselle ei tule asettaa sellaisia ehtoja, jotka heikentävät vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista.
- Rakennukset, julkiset tilat ja julkinen liikenne tulee suunnitella siten, että ne mukautuvat vammaisten henkilöiden tarpeisiin.
- Sopimusvaltioiden tulee suunnata rahoitusta niin, että vammaisten henkilöiden oikeus itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä toteutuu.
- Vammaisille henkilöille suunnattujen tukipalveluiden tulee olla saavutettavissa ja niiden tulee mukautua vammaisten henkilöiden tarpeisiin. Lisäksi palveluiden tulee ottaa huomioon yksilön olosuhteet, kuten tulot, sukupuoli, ikä, kansallisuus, etninen alkuperä, kielellinen ja uskonnollinen identiteetti sekä sukupuoli- ja seksuaali-identiteetti.
- Avun saamisen edellytyksissä tulee huomioida vammaisen henkilön tahto ja mieltymykset. Lisäksi sopimusvaltioiden on varmistettava, että vammaiset henkilöt ovat täysimääräisesti mukana apua koskevassa päätöksenteossa.
- Sellaisten tulonsiirtojen tekeminen, jotka ottavat huomioon vammaisuuteen liittyvät kulut, helpottavat vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteisössä ja auttavat puuttumaan vammaisten henkilöiden köyhyteen.
- Vammaisten henkilöiden tukea tulee arvioida yksilön omista lähtökohdista käsin. Tuen arvioimisessa on otettava huomioon, että vammaisten henkilöiden tulee voida osallistua arjen toimintoihin, jotka vaihtelevat ajan kuluessa ja ihmisen mieltymysten muuttuessa. Sopimusvaltioiden tulee lisäksi tarjota tietoa, jota vammaiset henkilöt voivat hyödyntää tehdessään asumista ja tukipalveluja koskevia päätöksiä. Tämän tiedon tulee olla saatavilla esteettömässä muodossa, esimerkiksi pistekirjoituksella, viittomakielellä ja selkokielellä.
- Sen varmistaminen, että vammaisille henkilöille suunnattujen palveluiden parissa työskentelevät ihmiset ovat saaneet riittävän teoreettisen ja käytännön koulutuksen liittyen itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä.
- Sopimusvaltioiden on varmistettava, että vammaiset henkilöt nauttivat oikeussuojaa ja että heidän saatavillaan on oikeusapua, oikeudellista neuvontaa, muutoksenhakukeinoja ja tarvittavaa tukea. Tarvittava tuki tarkoittaa esimerkiksi mukautuksia muutoksenhakumenettelyyn, jotta vammaiset henkilöt voivat hakea oikeuksiensa täytäntöönpanoa.
- Tiedon tuottaminen niistä itsenäisen elämisen ja osallisuuden yhteisössä esteistä, joita vammaiset henkilöt yhteiskunnassa kohtaavat, sekä niistä vaatimuksista, joita itsenäisen elämisen ja osallisuuden toteuttaminen vaatii.

6. Oikeuden suhde muihin artikloihin

Oikeus elämiseen itsenäisesti ja osallisuuteen yhteisössä liittyy moniin muihin YK:n vammaissopimuksen artikloihin seuraavilla tavoilla:

- **Vammaisten henkilöiden osallistaminen** vammaisjärjestöjen kautta (4 artikla 3. kohta) on ratkaisevan tärkeää, kun itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevaa oikeutta toimeenpannaan.
- **Syrjinnän kieltö** (5 artikla) liittyy keskeisesti tukipalveluiden saamiseen: sopimusvaltioiden on varmistettava, että tukipalveluiden myöntämiskriteerit ja menettelyt palveluiden saamiseksi ovat syrjimättömiä.
- **Vammaisten naisten ja tyttöjen asema** (6 artikla) on tärkeää ottaa huomioon, koska naiset ja tytöt kohtaavat muihin verrattuna enemmän rajoituksia asuinpaikan ja asumisjärjestelyjen valinnassa. 19 artiklan täytäntöönpanossa on kiinnitettävä erityistä huomiota sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja sukupuoleen perustuvan syrjinnän poistamiseen.
- **Riittävät ja iänmukaiset palvelut tytöille ja pojille** ovat tärkeitä, jotta tytöt ja pojat voivat nauttia ihmisoikeuksistaan yhdenvertaisesti (7 artikla). Vammaisten lasten kehittyvien kykyjen kunnioittaminen ja lasten tukeminen heidän näkemyksiensä ilmaisemisessa heihin vaikuttavissa asioissa on tärkeää. Lisäksi on tärkeää tarjota **perheille tukea, tietoa ja ohjausta** (23 artikla), jotta vammaisten lasten joutuminen laitoksiin estetään.
- **Tietoisuuden lisääminen** (8 artikla) on välttämätöntä avointen ja osallistavien yhteisöjen luomiseksi. Vammaisiin henkilöihin liittyy monia kielteisiä stereotypioita ja väärinkäsityksiä, jotka estävät vammaisia henkilöitä elämästä itsenäisesti osallisena yhteisössä. Tällaiset stereotypiat ja väärinkäsitykset tulee poistaa. Viranomaisien, muiden ammattilaisten ja suuren yleisön tietoisuutta vammaisten henkilöiden asemasta ja oikeuksista pitää lisätä.
- Yhteiskuntien on oltava **esteettömiä ja saavutettavia** (9 artikla), jotta 19 artiklassa turvatut oikeudet toteutuvat. Rakennetun ympäristön, liikenteen, tiedon ja viestinnän sekä koko väestölle suunnattujen tilojen ja palveluiden saavutettavuus on edellytys itsenäiselle elämiselle ja osallisuudelle yhteisössä.
- **Yhdenvertaisuus lain edessä** (12 artikla) turvaa kaikkien vammaisten henkilöiden oikeuden käyttää oikeudellista kelpoisuuttaan ja siten yhtäläisen oikeuden tehdä valintoja ja käyttää määräysvaltaa sen suhteen, missä, kenen kanssa ja miten he haluavat asua. Oikeus yhdenvertaisuuteen lain edessä pitää sisällään tuetun päätöksenteon eri muodoissaan sekä vammaisen henkilön tahdon ja mieltymysten kunnioittamisen.
- **Oikeussuojan saavutettavuus** (13 artikla) on välttämätöntä, jotta vammaiset henkilöt voivat nauttia täysimääräisesti oikeudestaan itsenäiseen elämiseen osallisena yhteisössä. Sopimusvaltioiden on varmistettava, että kaikilla vammaisilla henkilöillä on oikeudellinen kelpoisuus ja asema oikeudenkäynneissä. Sopimusvaltioiden on lisäksi varmistettava, että kaikista itsenäistä elämistä ja osallisuutta yhteisössä koskevista päätöksistä, myös tukipalveluista, voidaan valittaa.
- Tukipalveluiden puuttuminen lisää sellaisia tilanteita, joissa vammaisen henkilö sijoitetaan laitokseen vammaisuuden tai henkilön oletetun ”vaarallisuuden” takia. 19

artiklan täytäntöönpano ja riittävien tukipalvelujen takaaminen turvaa siten 14 artiklan toteutumista eli muun muassa sitä, että **vammaiset henkilöt eivät joudu laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston kohteiksi.**

- **Vammaisten henkilöiden vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä** (16 artikla) turvataan muun ohella siten, että sopimusvaltiot varmistavat 19 artiklan mukaisesti, etteivät itsenäisen elämisen tukipalvelut mahdollista minkäänlaista vammaisiin henkilöihin kohdistuvaa hyväksikäyttöä, väkivaltaa tai pahoinpitelyä.
- **Henkilökohtaisen liikkumisen tuki** (20 artikla) on välttämätöntä, jotta esteet itsenäiseen elämiseen ja osallisuuteen yhteisössä saadaan purettua.
- **Sanan- ja mielipiteenvapauden ja tiedonsaannin** (21 artikla) sekä itsenäisen elämisen kannalta on tärkeää, että tukipalveluita koskeva tieto on saavutettavaa ja saatavissa monista eri lähteistä. Tällöin vammaiset henkilöt voivat tehdä täyteen tietoon perustuvia päätöksiä ja valintoja sen suhteen, missä, kenen kanssa ja miten he haluavat elää sekä millaiset palvelut heille parhaiten sopivat.
- Tarjottaessa tukipalveluja **vammaisten henkilöiden yksityisyyttä, perhettä, kotia, kirjeenvaihtoa ja kunniaa on suojeltava kaikenlaiselta laittomalta puuttumiselta** (22 artikla).
- Oikeus itsenäiseen elämiseen yhteisössä on kiinteässä yhteydessä myös **vammaisten lasten ja vanhempien oikeuteen perheeseen** (23 artikla). Lapsille itsenäistä elämistä koskevan oikeuden ydintä on oikeus kasvaa perheessä, ja 23 artiklassa vahvistetut oikeudet ovat elintärkeitä, jotta vammaisten lasten erottaminen perheistään sekä joutuminen laitoksiin estetään ja jotta perheitä tuetaan yhteisössä elämisessä.
- Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä ovat olennaisesti sidoksissa **osallistavaan eli inklusiiviseen koulutukseen** (24 artikla). Vammaisten henkilöiden ottaminen mukaan yleiseen koulutusjärjestelmään lisää vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteisössä.
- **Yleisten terveydenhuollon tilojen ja terveydenhuolto palvelujen** (25 artikla) on oltava vammaisten henkilöiden saavutettavissa, ja ne on voitava mukauttaa vammaisten henkilöiden tarpeisiin sopivaksi, jotta vammaiset henkilöt voivat elää itsenäisesti osallisena yhteisössä. Tämä edellyttää, että vammaisille henkilöille on tarjolla esimerkiksi kommunikaation tukea yleisten terveydenhuollon palveluissa.
- Itsenäinen eläminen yhteisössä ja **kuntoutus** (26 artikla) ovat kytköksessä toisiinsa. Kuntoutuksen tarkoitus on mahdollistaa vammaisten henkilöiden täysimääräinen osallistuminen yhteisössä.
- Itsenäiseen elämiseen kuuluvat tukipalvelut kuten henkilökohtainen apu ovat edellytys sille, että vammaisen henkilön **oikeus työhön ja työllistymiseen** (27 artikla) voi toteutua.
- 19 artiklan tarkoittamien tukipalveluiden on oltava sopivia ja kohtuullisen hintaisia, jotta sopimusvaltiot voivat varmistaa, että vammaisilla henkilöillä on **riittävä elintaso** (28 artikla).

- **Vammaisten henkilöiden on voitava käyttää oikeuttaan osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään** (29 artikla), jotta he voivat vaikuttaa ja osallistua sellaiseen päätöksentekoon, jossa heidän yhteisöjään kehitetään.
- **Osallistuminen kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajan toimintaan ja urheiluun** (30 artikla) lisää vammaisten henkilöiden osallisuutta yhteisössä. Osallisuutta voidaan tavoitella ja se voidaan saavuttaa varmistamalla, että tapahtumat ja tilat ovat saavutettavia vammaisille henkilöille. On tärkeää, että kaikenlaisen tuen käyttäminen kulttuurielämässä, virkistys- ja vapaa-ajan toiminnassa sekä urheilussa luetaan osaksi vammaan liittyviä kuluja, sillä se auttaa edistämään osallisuutta yhteisössä sekä elämistä itsenäisesti.
- **Tietoa ja informaatiota vammaisuudesta tulee koota** järjestelmällisesti (31 artikla) kaikilta elämän aloilta, esimerkiksi asunnoista, asumisjärjestelyistä sekä itsenäiseen elämiseen liittyvien tuen ja palveluiden saatavuudesta. Tieto mahdollistaa sen arvioimisen, miten laitosten purkaminen ja siirtyminen palveluihin osana yhteisöä on edennyt.

7. Täytäntöönpano pähkinänkuoressa

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean mukaan sopimusvaltioiden olisi otettava seuraavat askeleet, jotta 19 artikla toteutuu täysimääräisesti:

1. Kumotaan lait, jotka estävät vammaisia henkilöitä valitsemasta, missä, kenen kanssa ja miten he haluavat elää.
2. Säädetään ja toimeenpannaan lakeja, käytäntöjä ja toimenpiteitä, jotka tekevät paikallisista yhteisöistä, ympäristöstä sekä tiedosta ja viestinnästä saavutettavia kaikille vammaisille henkilöille.
3. Varmistetaan, että sosiaalisen suojelun ohjelmat huomioivat vammaisten henkilöiden laajan kirjon erilaiset tarpeet.
4. **Noudatetaan kaikille sopivan suunnittelun (engl. *universal design, desing for all*) periaatetta sekä fyysisten että virtuaalisten tilojen luomisessa.**
5. **Annetaan kaikille vammaisille henkilöille aineelliset elämiseen itsenäisesti osallisena yhteisössä ja keinot näiden oikeuksien täytäntöönpanoon.**
6. Tiedotetaan vammaisia henkilöitä heidän oikeudestaan elää itsenäisesti osallisena yhteisössä.
7. Hyväksytään tarkasti aikataulutettu ja riittävästi resursoitu suunnitelma laitosten purkamiseksi.
8. Luodaan tietoisuutta lisääviä ohjelmia vammaisia henkilöitä koskevien kielteisten asenteiden poistamiseksi.

9. Varmistetaan, että vammaiset henkilöt osallistuvat tukipalveluiden ja yhteisöjen muuttamiseen vammaisjärjestöjen kautta.
10. Varmistetaan kohtuullisten hintaisten ja saavutettavien asuntojen saatavuus vammaisille henkilöille.
11. Kohdennetaan resursseja sopivien, riittävien ja yksilöllisten tukipalveluiden kehittämiseen kaikille vammaisille henkilöille.
12. Suunnitellaan vammaisten henkilöiden tukipalveluiden hankkimiseen sellaiset hankintamenettelyt, jotka ottavat huomioon 19 artiklan sisällön.
13. Varmistetaan, että nykyisten laitosten ja asumispalveluiden, laitosasumisen purkamisen ja itsenäisen yhteisössä elämisen toimeenpanon valvonta on riittävää.
14. Tehdään 19 artiklaan liittyvää seurantaä kuullen vammaisia henkilöitä vammaisjärjestöjen välityksellä.